

Jakštas ir „Draugija“

Vladas Kulbokas¹

I

Pirmame laikotarpyj, nuo „Aušros“ iki spaudos atgavimo, m s kritika labai silpna kokyb s ir kiekyb s atžvilgiu. Menkas spaudos išsivystymas, rašytoj , kritik ir visuomen s menkas kult ringumas, o svarbiausia — tautin s kovos laikas (ta kova visas j gas, visas kult ros sritis buvo pašaukusi tautos gelb ti, vairi b tin id j skleisti), — tai s lygos, kurios nul m m s kritikos silpn pasireiškim . Vietoj literat ros kritikos, kuri apimt vis plat k rybin jos darb , tur jom id jin , visuomenišškai-tautin , bei doriškai-tikybin kritik .

1) „Aušros“ pagrindin id jin kryptis — tautinis romantizmas, skelbiamas eil mis ir proza. gal bando krypti praktišk j kult ros darb , m gina patriotinio romantizmo kratytis.

2) „Varpo“ kritika apskritai id jin , visuomenin . Nusistatoma prieš tautin romantizm bei jo poezij . Žymu antireligiškumas. (Iš ia kovos su „Apžvalga“). Skleidžiamos pozityvizmo, realaus darbo id jos — keliami ekonominiai, socialiniai klausimai, mokslas. Kairesnieji bando socialistines id jas kritik nešti. Mažuma „Varpo“ kritik su Kudirka stoja už literat ros ir poezijos teises: literat ros ir poezijos teises, literat r ži ri estetiniu atžvilgiu. Bet jie „Varpe“ kitus nenusveria.

3) „Apžvalga“: jos kritika visuomenin , tautiškai-katalikiška. Akiratis siauresnis, kovos (su „Varpu“ ir kt.) tonas aštresnis už „Varpo“. Išimtis — Maironio balsas ir domus M-ž-s susidom jimas tautosaka kaip k rybos šaltiniu.

4) „T vyn s Sargo“ kritika labiau literat rin . Daugiausia raš s Tumas sugeba pajausti tikr j veikalo grož . Tumui pasitraukus, kritika v l tendencin .

5) „Žiny ia“ vertina id jiniu atžvilgiu, bet yra ir labiau estetin s kritikos. V l raginama tautosak k rybai panaudoti. Pradeda savo veikl Jakštas.

6) „Dirvoj Žinyne“ P. B ys ir L. Kaupas stoja prieš tendencin , —

¹ Šita studija yra ištrauka iš autoriaus didesnio darbo, kuriame nušvie iama lietuviškoji literat ros kritika ligi Didžiojo karo. Red.

taip „kair s“, taip ir „dešin s“, — kritik . Nušvie iama sunki kritikos pa-
d tis.

II

Antrame laikotarpyj, nuo spaudos atgavimo iki Didžiojo karo, spaudos ir kitokios laisv s leidžia k rybin ms tautos j goms pla iau pasi-
reikšti. Literat ra ir jos kritika auga plot ir aukšt . Tiesa, pirmojo laikotarpio tendencijos teb ra stiprios. Dar daugiau — jos rodo tendencijos labiau sigal ti: visuomenin ir id jin kritika tik dabar parodo savo j g . Vietoj bendr tautini id j , einama net prie partini .

Bet šalia jos atsiranda ir grynai literat rin kritika. Jauni, dr s s rašytojai stoja kov su partin mis, utilitarin mis tendencijomis. Nors prieš turi gausiai ir stipri , bet jie nepaiso ir vis labiau sigali. Prie Didžiojo karo ateiname su gražiai užsinešusia literat ros kritika. Kelia-
mos vairios literat ros problemos — tautiškumo, nauj form , tautosako-
kos panaudojimo, susisiejimo su pasauline literat ra. Kritika turi ne vien bastytis po kitus laikraš ius, bet susilaukia speciali literat ros žurnal — „Vaivorykšt s“, „Baro“.

1) „Vilniaus Žinios“ neturi vieno nusistatymo literat ros atžvilgiu. Iš pradži Bili nas savo v lesniosios, suliterat r jusios veiklos metu stoja už k rybos estetikos teises literat roje. R pinasi rašytoj ir visuomen s gilesniu estetiniu išsilavinimu. Žulys, Tumas eina jo linkme. V liau sigali pozityvist žmon s, kritika gauna visuomenin s tendencijos, kuri eina greta su estetine linkme. Kai kas nori visai men ir literat r pa-
neigti, bet kiti stoja prieš tai. Redakcija leidžia laisvai pasireikšti vai-
rioms nuomon ms. Herba auskas, V. Staneika iškelia literat ros laisv ,
netendencingum .

2) „Lietuvos Žinios“ — „kairiosios“ kritikos atstovas. Kritika vi-
suomenin , pozityvistin . G. Petkevi ait literat roj pirmiausia liaudies reikalais r pinas. Stoja prieš šviesuomen , besir pinan i vien savo sie-
los kult ra, tolstan i nuo liaudies. Ji nepalanki grynajai literat rai.
gal atsiranda „L. Žiniuose“ ir meniškesn s kritikos (Sruoga, Ign. Šeinius,
K. Puida, Vienožinskis): ji kelia naujas id jas (ypa meno tautiškumo),
bet ši kritikos atošvaist „L. Žinioms“ necharakteringa.

3) Visuomen “ — visuomenin s, net partin s, kairiosios kritikos atstovas.

4) J a k š t a s ir „Draugija“ — id jin s katalikiškai-visuomenin s kri-
tikos tvirtov . Jakšto utilitarin s ir dogmatin s paži ros pateisinamos an laik s lygomis. Jo nuopelnas — visuomen s uolus informavimas. Bet susid r s su naujesni kryp i literat ra, jos, priešingos jo li-
terat riniam idealams, nesupranta, smerkia. Formos atžvilgiu dogmati-
kas, klasini form gyn jas, nauj j priešas.

Kiti - „D-jos“ kritikai eina prie literat ros išvadavimo iš utilita-

rizmo tarnybos: to siekia Varnas, Kragas, Gustaitis, Puida. Bet „Draugijoj“ vis d lto nusveria Jakštas.

5) Herba iauskas dr siausiai kelia laisvos literat ros, nauj form , tautos dvasios ir tautiškumo klausim mene. Linksta liaudies k ryb . Prieš j kovoja Jakštas. Herba iausko liestieji klausimai labai reikšmingi, tik ankstybi ir pasišiaušusia forma iškelti.

6) „Viltis“. Viltininkai veik visi grynosios literat ros šalininkai. Žymiausia — iurlionien , kelianti tuos pat klausimus, kuriuos k l ir Herba auskas (literat ros laisv , tautiškumas, suinteligentinimas, tautosakos panaudojimas, naujos formos). Perša simbolizm . Reikalauja didel s inteligent sielos kult ros, ne vien visuomen s darbo. Sukelia tuo prieš save „Liet. Žinias“, „Visuomen“, Jakšt („Draugij“ apskritai). Jos kritikose daug skonio ir estetinio jausmo, bet perdaug skeptik ir šališka. Voldemaras, Pe kauskait , L. Gira, Tumas ir kiti eina apytikriai šia — kaip ir iurlionien — estetinė linkme. „Vilties“ jimo pabaigoje, nuo 1913 m., kritika gauna „D-jos“ krypt .

7) „Vaire“ susimet senieji viltininkai, daugiausia estetai. Pažym - tinas, be kita ko, Rygiški Jonas, stoj s prieš Žemait s tendencingum .

8) „Aušrin“ toli prašokusi „Liet. Žinias“ literat ros supratimu. Kelia pagrindinius meno esm s klausimus (Šlapelis), tautiškumo (R. Bytautas), meno' ir literat ros santykius su liaudies k ryba, srovi klausimus. Kritikos b das — jausmu ir intuicija sigaunama k r jo siel , ir ji atskleidžiama poetiška forma (Šilingas).

9) „Vaivorykšt“ atsideda tik literat rai, spie ia visus rašytojus. Akcentuoja meno ir literat ros netendencingum , tautiškum ir saitus su pasauline literat ra. Iškeliamą v l liaudies k rybos reikšm . Žymiausiasis kritikas, L. Gira, pasižymi geru estetiniu skoniu. Remiasi subjektyviai psichologine estetika. R pinasi lit-ros forma. Gustaitis nori su pažinti su romantine literat ra (orientalin s literat ros studijos).

10) „Pirmasai Baras“ ne tik atsideda vien literat rai, bet suspie ia tik naujausias sroves, pažangiuosius rašytojus. B. Sruoga griežtai stoja prieš tendencin bei dogmatin kritik . Literat ra — sielos atv rimas. Kritika — rašytojo sielos atidengimas. Sruoga meno . tautiškumo problemai duoda naujos šviesos. Iškelia psichologin form kaip tautyb s pažym . M s tautos psichologin s formos ieško liaudyj, jos k ryboj, ir rašytojuose, kurie arti liaudies stovi, kurie naudojasi jos k ryba. Randa, kad m s tautos psichologin forma realin . Sruoga giliai pajau ia ir labai meniškai išreiškia k rinio tikr j prasm ir grož . Ig. Šeinius, be meno, k rybos išk limo, pabr žia dar didel individualyb s reikšm k - rybai. K r j individualist stato prieš visuomen , kuri turi prie jo artintis, ne antraip.

Karas laikinai nutrauk gražiai užsinešus „Baro“ ir kit kritikos darb .

JAKŠTAS IR „DRAUGIJA“

Pirmieji Jakšto kritikos bandymai pasirodė dar „Apžvalgoj“, „T - vyn s Sarge“, „Žiny ioj“, bet pats vaisingiausias jo darbas susijęs su „Draugija“ — katalikiškosios m s visuomenės mėnesiniu žurnalu, jį siūnuo 1907 iki 1923 metų. Šis žurnalas buvo skiriamas literatūros, mokslo ir politikos reikalams. Literatūros skyrius buvo jame gana platus. Kritikos skyriui daugiausia pats redaktorius A. Jakštas-Dambrauskas ir prirašydavo. Jis nepraleisdavo neparencenzavęs beveik nė vienos naujai pasirodžiusios knygos. Per visą „Draugijos“ jį jis sistemingiausiai ir pilniausiai išgarsindavo literatūros veikalus ir sukeldavo visuomenės susidomėjimą. Pagalb kartais kviesdavo kai kuriuos Petrapičio kunig akademijos profesorus lietuvius, Friburgo universiteto studentus ir Sein seminarijos klierikus. Bet „Draugijoje“ paties Jakšto žodis viską nusverdavo.

Jakštas ne tik recenzuodavo visas literatūros naujienas, bet yra parašęs ir visus eil straipsnius apie literatūrą ir meną. Svarbiausi jo straipsniai:

- 1) „Keli žodžiai apie matematišką poetiškumo kriterijų“ („Draugija“, 1907 m. 1 nr.),
- 2) „Šis tas apie naujus poezijos rėbus“ (ib., 1907 m. 12 nr.),
- 3) „Treji lietuvių dailės paroda Vilniuje“ (ib., 1909 m. 30 nr.),
- 4) „Futurizmas bei chamizmas kitur ir pas mus“ (ib., 1913 m. 83 nr.),
- 5) „Kurti“ („Vilties“ Priedas, 1 nr.),
- 6) „Kas yra grožis“ („Draugija“, 1909 m. 30 nr.),
- 7) „Meno problemos“ („Vilties“, 1915 m. 25 nr., J. Jurkno paskaitos kritika).

Dauguma Jakšto kritikų surinktos 2 storos „Mūsų naujosios literatūros“ tomus (1923 m.), o šiaip jau straipsniai „Meno krybos problemos“ (1931 m.) ir „Užg susius žiburius“ (1930 m.). Kritikos darbas dirbo iki pat mirties.

Kai kas visą prieškarinį mūsų kritiką nori matyti tik Jakšto darbuose. Gal todėl, kad jis aiškiausias prieškarinio kritikos atstovas ir plačiausiai tas darbas varė. Jo kritikos darbe ryškūs visuomeniniai momentai, dogmatizmas, nedideli estetiniai reikalavimai. Be to, jis didžiausiai grupei mūsų visuomenės buvo nepajudinamas autoritetas. Beveik visi kiti katalikų kritikai vairiuose laikraščiuose tik smulkesniu mastu dirbo tai, ką didžiausiu užsimojimu „Draugijoje“ Jakštas. Jo taktika visuomenei didelė ir stipri.

Iš jo kritikos raštų ir šiaip straipsnių galima susidaryti vaizdą visos Jakšto pažiūrų sistemos, kuria buvo normuojama jo kritika. Štai to vaizdo bruožai, kalbant daugiausia paties Jakšto žodžiais.

Jakšto estetikos pagrindai

Jakšto grožio ir k rybos šaltinis — Logos: „Mano giliausiu sitikimu, kiekvienas grožis yra visada amžinojo Logoso atspindys. Žemje nėra ir negali būti tiesos, labo ir grožio, kaip tik iš Jo ir per J“¹. Tasai Logos nėra kokia idėja, bet Dievas: „Mano Logos ne idėja, ne abstrakcija, bet Dievybės pilnybė, amžina savyje, bet apsireiškusi laike Mesijos Kristaus asmenyje“². Dievas yra draug ir grožio bei meno kriterijus: „Iš to pat Amžinojo Logoso plaukia ir absoliutai tikras grožio kriterijus poezijoje ir dailėje“³.

Dievas neduoda išbaigtos estetikos, griežtą poezijos ir meno normų ir k rybos metodiką. Bet duoda aukštesnį instinktą skirti grožiui nuo šlykštyns. O sukurti estetiką — žmogaus darbas. Kaip šviesa, eidama per stiklo prizmą, lūžta ir nusidažo įvairiomis spalvomis, bet vis pasilieka šviesa, taip ir Logos, per jus per žmogų, nepalauja jū būvusių ir duoda galią skirti grožiui nuo biauromo. Tad išeina, kad „homo est mensura artis“, bet tik susijungęs su Dievu, sudievinatas. Todėl menininkai ir kritikai turi stengtis tobulinti, dorinti tiek privačiame, tiek ir meno gyvenime (pvz., rinktis siužetus su Dievo valia sutaiskomus).

Žmoniai sukurtasis racionalios estetikos mokslas yra nustatęs grožio kriterijus. Kritikai turi juos pažinti ir taikyti meno reiškiniams. Kur menas susiduria su kitomis vertybėmis, ten reikia griežti ir tirti šiuos kriterijus. Pvz., meno nuogybi klausime — teologijos ir etikos, dieviškosios proporcijos klausime — algebros.

Grožis yra objektyviai daiktuose, ne vien subjektyvus žiūrovo jausmas. Estetinis pasigėrėjimas yra tiesioginis grožio pasaka. Grožio esmę suvokti vienu atjautimu negalima. Čia reikia ir proto... Proto keliu prieiname, kad grožis glūdi: 1) tam tikroje harmonijoje bei proporcijoje, 2) tam tikroje tvarkoje, 3) vienybėje. Kitaip sakant, grožis galima aptarti štai kaip: „Grožis tai maloni žiūrti duotosios daugybės tinkamoji vienybė“⁴, — arba, — malonus žiūrti suderintas vienybėje vairumas“⁵. Šis grožio aptarimas bendras gamtos ir meno grožiui. Specifinis meno grožis bus: „Tiksli vienybės ir vairumo sintezė, vartojamoji idėja išreikšti protui prieinamu ir jausmams maloniu būdu“⁶.

Grožis ir k ryba menė. Menas yra grožio k ryba. Grožis yra esminis meno elementas. Jū galima atskirti tikrą meną nuo pseudo meno. Menė k ryba — ne viskas. Ji tik vienas meno elementas, kuriuo remtis

¹ Mūsų naujoji literatūra, I, 6.

² Meno k rybos problemos, 310—311.

³ Mūsų naujoji literatūra, I, 6.

⁴ Meno k ryb. probl., 25.

⁵ Ten pat, 26.

⁶ Ten pat, 26.

negalima, nes gautume begrož men : „Tiek biauraus daikto gražiame, tiek dailaus — prastame paveiksle k rybos neabejotinai esama. Jei meno esm tik nuo k rybos pareit , tai abiejuose atvejuose k rybos rezultatai tur t b ti tie patys“?. Kaip valgio gardumui negana virimo, taip meno dalykui — k rimo. Reikia tam ir k rybos objekto, ir pažinti grožio d s-nius, ir mok ti k rybos technikos. Jei yra k rinyj grožio — menas, jei ne — tai ne menas, nors k rybos ir b t .

K ryba A. Jakštui yra suk rimas ko naujo. Dievo, didžiojo K - r jo, panašumu sukurtasis žmogus tam tikra prasme irgi k r jas, nes sugeba sukurti nauj daikt ir id j . Kiekviena tauta ir kiekvienas žmogus privalo kurti, nes tik taip gali pasauliui apreikšti save. K ryba galima ne tik mene, bet ir moksle, ekonomikoje, politikoj.

Žmogiškoji k ryba, b dama dieviškosios atvaizdas, turi laikytis jos norm bei d sni . Tie d sniai privalomi ir grožio k rybai. Nuo j išlaikymo priklauso k rinio tobulumas. Tuos d snius susekame iš gamtos ir Apreiškimo. Jie yra: 1) d sningumas (Dievo k ryboj n ra chaoso — viskas sukurta „in mensura, numero et pondere“), 3) proporcingumas (vienyb vairume ir vairumas vienyb je), 3) gerumas, 4) šviesumas, aiškumas.

Meno kilm ir tikslas. Menas kilo iš naudingumo. V liau jis m tenkinti ne paprastus k no reikalavimus, bet dvasios — suk r nereal , svajoni pasaul ; kiek kart menas nori atgimti, tiek kart turi imtis naudingo tikslo, neb ti vien nenauding brangenybi gamintojas. Jis yra socialus darbas, tur s apimti vis gyvenim , kad j pagražint . Meno tikslas — grožio k rimas. Bet šis tikslas glaudžiai siejasi su tarnavimu Dievui, tautai, žmonijai.

Meno santykiai su tiesa ir g riu. Aukš iausioj srityj „verum bonum et pulchrum inter se convertuntur“; žemesn j, kad pilnai to ir n ra, bet irgi neturi b ti prieštaravim . Visos šios vertyb s išteka iš bendro šaltinio — Dievo. „Kas Jam gyvenime ar k ryboj šiokiu ar tokiu b du prieštarauja, tas jau tuomi pa iu elgiasi ir nelogiškai ir neestetiskai ir nenormaliai“⁸. Dažnai atsižvelgimas moralin g ryb duoda gali skirti grož nuo pseudo grožio, tikr men nuo pseudo meno.

Menas ir visuomen . Menininkai turi nepamiršti, kad jie, kaip ir kiti tautos vaikai, turi jai pareig . Jei to nepaiso, jei laiko save stoviniais anapus gera ir bloga ir nori b ti visai nepriklausomi — jie ne menininkai, bet klaidaus meno pranašai. Juk menas — „tai tarimas naujo žodžio, tai socialinis prabilimas savo taut , o per j ir žmonij . Tai-gi meno k ryba neturi b ti asmenišk egoizm bei sibaritizm , bet — tarnavimu visuomenei“⁹.

⁷ Ten pat, 84.

⁸ M s nauj. lit., I, 6.

⁹ Meno k ryb. probl., 59.

Menininkai, neigdami mini , paneigia ir liaud , o tuo pat ir joje gl -
din i tautin k ryb , kuria menas turi remtis, jei nenori likti negyvas,
dekadentizmo iškraipytas. Tarp kitko, juk m s tikslas — tautinio meno
suk rimas.

Menininkas, kreipdamasis visuomen , turi kalb ti suprantama jai
kalba. Turi b ti atviras, logiškas, nat ralus, saikingas, vengi s tuštumo,
painumo.

Meno tautiškumas gl di tautiniuose siužetuose ir liaudiškume. Tei-
syb , šito teigimo Jakštas n ra pasak s, bet tai suvokiama iš iurlionio
kaltinimo netautiškumu.

kv pimas. Geriausi k rybos vaisiai gimsta, kai k r j aplanko
kv pimas. kv pimas — susid rimas su aukštesniuoju pasauliu. kv -
pimo yra du šaltiniai: aukštesnis Gero pasaulis — Logos, ir aukštesnis
blogo pasaulis — Anti-Logos. Žmogus laisvai gali vieno ar kito kv pi-
mus priimti arba atmesti. Tuo atžvilgiu k ryb galima vadinti laisva
žmogaus valios deklaracija. Jeigu klausys blogojo prado kv pimo, su-
kurs k rinius, kuriuose gal ir bus kiek k rybos žymi , bet kurie bus pik-
iausi nuodai žmonijai. Tik gerojo prado, Logo, kv ptas žmogus bus tik-
ras k r jas, poetas: „Tikras poetas ne tas, kurs turi didelius gabumus ir
esti kv ptas, bet tik tas, kurs t kv pim gauna iš tikros grožio dvasios,
einan ios iš Amžinosios išminties ir vedan ios prie tikrojo grožio šaltinio,
kuriuo yra Dievas“¹⁰.

Meno objekto elementai yra šie: „1. id ja, kuri menininkas nori iš-
reikšti, 2. id jos k rimas tam tikron formon, 3. tos formos protui pri-
einamumams ir jausmams malonumas, 4. jos viršujame išreiškime tiksli
vienyb s ir vairumo sintez “¹¹.

Id ja — yra protin id ja, mintis. Tod l fotografija nebus menas, nes
joje n ra id jos. Joje taip pat n ra nei k rybos, o be t dalyk n ra
meno: „Kad b t meno objektas, reikia, kad žmogus prie dailaus daikto
ar reginio prid t dar iš savo šalies k rimo antspaud ir pozityvios id jos
kilnum “¹². Jei id jas menininkas išreiškia netikusiai d l menko
talento ar technikos nemok jimo, išeina netobulas, nevertingas meno da-
lykas. Tas pats atsitinka, kai menininkas vartoja nepaprast , protui ne-
prieinam ir jausmams nemaloni form .

Meno dalykui neužtenka nei mechanin s vienyb s be vairumo, nei
mechaninio vairumo be vienyb s. Tik j sintez duoda meno dalyk .
T element darnus susijungimas sudaro meno veikal tobulyb . O kur
n ra tobulyb s — n ra n grožio. Anot šv. Tomo Akvinie io, kur n ra

¹⁰ Ten pat, 224.

¹¹ Ten pat, 26—27.

¹² Ten pat, 27. ,

„tobulyb s, harmonijos ir aiškumo, ten n ra n grožio“¹³. Grožis — tobulyb s, harmonijos.ir tiesos atspindys.

Jakšto paži ros poezij

Jakštas daugiausia dom josi literat ra, ypa poezija. Ir ia jis laikosi visos eil s d sni , princip .

Poezijos esm . Poezija — grožio k ryba, pasigaunant žodži kaip medžiagos. Nuo prozos ji skiriasi išviršine forma: „Jei kurdamas grož žmogus kalba laisvai, niekuo nevaržydamasis, kaip tik viena gramatika, tai tokios k rybos padaras vadinas prozos dalykas. Jei kursime grož , pasigaudami kalbos, tvarkomos tam tikr ritmo, eiliavimo, strofikos ir k. taisykli , tai toks k rinys gaus poezijos dalyko vard “¹⁴. Poezija nuo senov s laikyta aukštesne už proz .

Poezijos tikslas. „Pagrindinis ir svarbiausias poezijos tikslas yra kurti grožio dalykai, ir, jais veikiant žmones, gaminti jiems estetiško pasig r jimo“¹⁵. Antraeiliai poezijos tikslai — žmoni dvasios aukl jimas, k limas patriotizmo, pamaldumas. Bet kitur Jakštas sako, kad poezijos uždavinys — „skaistinti visus žmones, rodyti jiems ateities idealus, vesti tai, ko dar n ra, bet kas turi b ti. Jos obalsiai: „Excelsior“, „sursum corda“. Jos k rimas — pranašavimas. Jos atstovai — socialiniai veik jai par excellence, nes jie sužav j , veda paskui save vis taut “¹⁶. Tik per taut poetai gali eiti vis žmonij . O poetas privalo gyventi ne sau, bet žmonijai. Jis turi drauge su tauta džiaugtis, li d ti ir visa tai daina išreikšti. Jo dainos turi b ti apie rimtus dalykus. Pasaulj daug vargo, artimo nepaisymo, Dievo ir Bažny ios niekinimo. Poet pareiga visa tai aikšt n iškelti, juntamon formon k nyti, grožio kalba kalb ti. Tik taip jis gali atlikti savo uždavin .

Poeto laisv . (Plg. „Menininko laisv “). Poeto laisv neturi virsti anarchija ir tiesos žeidimu. Poetas „turi griežtai laikytis filosofini ir religini ties “¹⁷, kit sri i tiesos n ra taip griežtai privalomos.

Turinys ir forma poezijoje. Poezijoje skiriama, turinys ir forma. J sintez —poezijos esm : „Poezijos esm sudaro kr von sujungti min i kilnumas, jausmo gilumas ir rim skambumas. Kitaip sakant, poezijoje lygiai svarbu tiek jos turinys, tiek ir jos forma“¹⁸. Poezijos temos, jos turinys turi b ti kilnus. Toki tem ypa duoda tikybos ir dorov s sritys. O

¹³ Ten pat, 28.

¹⁴ „Židinys“, 1932 m. 7 nr., 15 psL

¹⁵ Ten pat, 15.

¹⁶ M s nauj. liter., I, 7.

¹⁷ „Žid.“, ten pat, 15.

¹⁸ M s nauj. liter., I, 215.

poezijos forma — eiliavimas: „Poezijos form sudaro paprastai eiliavimas, kuris reiškiasi vairiausiai ritmais, p domis, rimais, strofomis, paralelizmais ir kitkuo“¹⁹. Teoretiškai galvojant, rodosi, kad kiekvienas poezijos dalykas tur t b ti naujas ir turiniu ir forma, bet „kadangi eiliavimo b d skai ius n ra begalinis, tatai n kiek nenusid s poetas savo pašaukimui, pasirinkdamas naujam k riniui bet kur iš jau esam j ir kit vartot j eiliavimo b d “²⁰. O turinys? — „Jis turi b ti savas, iš niekeno neskolintas“²¹. Iš turinio dvasios galima susekti, ar poetas yra palaidas „menas menui skelb jas“, ar Dievo ir savo tautos tarnas. Poetai atsako už savo k rini turin . Daili forma negali išpirkti turinio baurumo.

Poezijos k rybos d sniai. Poezijos k ryba turi b ti panaši dievišk j k ryb . O Dievo k ryboj vyrauja jau anks iau min tieji principai, b tent: 1) d sningumas, 2) proporcingumas, 3) gerumas, 4) aiškumas, šviesumas.

D sningumo principo išvados: 1. „Žmogaus sukurtuose poezijos dalykuose neturi b ti jokio chaoso, netvarkos, anarchijos. 2. Poetas, noris sukurti tobul poezijos k rin , turi r pestingai išlaikyti visus poezijos k rimo d snius, n vienam j nenusid damas. 3. Didesnis ar mažesnis nukrypimas nuo bet kurio — ritmo, p dos, cez ros, eiliavimo strofikos bei kit poezijos k rimo d sni , sudarydamas didesn ar mažesn poetišk j licencij , visuomet daugiau ar mažiau gadina poezijos k rin . Tobulam poezijos k riny neturi b ti jokios poetiškos licencijos. Jis visuomet turi b ti griežtai d sningas, kaip kad griežtai d sninga yra visa Dievo k ryba“²².

Proporcingumas: „Kiekvienas žymus neproporcingumas gadina poezijos k rinio grož “. Nevyk s bus k rinys, kur žanga ilgesn už vis k rin arba kur viena eilut labai ilga, kita trumpa.

Gerumas. K Dievas suk r — visa buvo labai gera. Žmogui kurti sunku. Reikia daug taisyti, dailinti. Apie k rinio gerum sprendžiama iš to, ar tas k rinys duoda estetinio pasig r jimo, ar dorina. Jei laužo poezijos taisykles — nebus geras. Poezijos gerumas eina ir iš kv pimo šaltinio.

Šviesumas, aiškumas. „1. Poezijoje netoleruotinas tamsumas ir dirbtinis neaiškumas. 2. Poezijos k rini tamsumas, nesuprantamumas — yda. 3. Poezijos tamsumas prieštarauja jos socialumui, nes poezija — žodis visuomenei. 4. Dievas savo k ryboj nuo tamsos jo prie šviesos, o naujoviniai poetai daro atbulai. 5. Nesuprantamais k riniais poetas nusideda Dievui ir žmon ms.

Apskritai, tikras poetas — nat ralumo m g jas, jis vengia dekadentišk „štuk “, fut riškos „balaganš inos“, konstruktyvistiško k liais

¹⁹ Meno k ryb. probl., 245.

²⁰ Ten pat.

²¹ Ten pat.

²² „Žid.“, ten pat, 23.

vartaliojimosi publikai nustebinti“²³. Žodis — jam minties reišks jas: nevalia jo naudoti vien sp džiui sustiprinti. Tod l nepateisinami beprasmišiai garsai poezijoje²⁴.

Jakšto paži ros kritik

„Poetas kuria grož , kritikas j vertina... Kritiko priederm atskirti veikalai pagaminti tikram kv pimui veikiant, nuo veikal rašyt dainiui sn duriuojant, ar šaltai vien protu begalvojant“²⁵. Kritikas turi ži r ti, kad visuomen n nepatekt netikrojo grožio k rini ²⁶, išmesti lauk netikusius k rinius, vertinti talentus ir niekadirbius. Toliau, visuomen atpratinti nuo k rybini šiukšli skaitymo, o leid jus nuo j leidimo bei platinimo²⁷. Kritika turi poetams priminti j didži misij visuomen je, turi smerkti absoliu ios laisv s šalininkus, užgaunan ius ties , g r , grož . Bet kritika neprivalo poetus mokyti: „Niekam neverti tie poetai, kurie kritik nurodym reikalingi“²⁸. Jei kritikas veikia poet , tai tik laisvai šiam prisiimant kritiko mintis.

Iš ši pastab matyti, kad Jakštas tur jo ištis , logišk sistem meno ir poezijos sri iai. T sistem geriausiai b t galima charakterizuoti kaip pasiremian i dogmatizmu, ir nuosekliai einant — jo kritika irgi yra dogmatin kritika. Šiaip ar taip begalvojant, m s kritikoj tik vienas A. Jakštas tur jo aiškiai suformuluot , giliai paties pergaltot , o ne lengva «ranka iš šalies susigraibyt sistem , ir ia yra jo nuopelnas. Ir kaip tik literat ros žmogui ateityj gal bus domesn teoretin A. Jakšto estetikos, poezijos filosofijos dalis, negu praktiškasis jos pritaikymas atskiriems veikalams. Sprendžiant apie šio vyro kritik , nereikia pamesti istorin s perspektyvos. T klausim svarstant, ypa svarbu atsižvelgti tai, kas buvo literat ros kritikos srityje prieš Jakšt , kaip Jakštas papild ir išreišk savo laiko dvasi ir atitiko visuomen s reikalavimus bei jiems vadovavo (žinoma, su naujosiomis literat ros srov mis, ypa po Didžiojo karo, jis n jo ranka rankon). Tik tada ima ryšk ti didelis jo darbas, iškyla jo fig ra ne tik literat ros, bet ir visos tautos fone.

A. Jakštas — žmogus nuosaikus, logiškas ir pastovus. K jis teoretiškai nusistat , to ir praktikoje reikalavo. Tod l jis iš poet ir reikalaus poezijos, sukurtos pagal jo nuostatus. Jis bus visuomenininkas, ištikimas katalikas ir griežtai reikalaus tam tikr form , paneigdamas visa, kas iš

²³ Meno k ryb probl., 151.

²⁴ Ten pat. 288.

²⁵ M s nauj. lit., 29—30.

²⁶ Meno k ryb. probl., 325.

²⁷ Ten pat, 299.

²⁸ Ten pat, 303.

jo nusistatyt r m išeina. Jis pats sakos: „T sprendim teisingumu aš ir šiandien n kiek neabejoju, tod l ir nematau reikalo tiekti jiems šio-ki ar toki korektyv “²⁹. Vadinasi, r mai nuo pradžios iki galo tie patys.

Jam ypa svarbi meno veikalo id jin pus . Krikš ioniškieji ir tautiniai idealai — štai ko jis nuolat siekia ir d l ko kovoja. Jis nem gsta poet egoist , dideli individualist . Jo paži ros formavosi tada, kai kova d l tautini ir krikš ionišk j ideal ir literat ros darbo buvo neišskiriamai susijusi. Tod l poetus visuomenininkus jis labiausiai vertina, ypa iškelia Mairon : „Maironis yra par excellence Lietuvos tautinio atgimimo bardas, giesmininkas, kovotojas už lietuviyst s teises, poetas patriotas, dainius pilietis“³⁰. Jo dainos „mus jaunyst je žav jo, k l mummyse pasitik jim savo j ga, skatino stoti darb tautos dirvoje, kovoti su lietuviyst s priešais“³¹.

Už tautines id jas ir Vyd n labai vertina, ypa jo „Prabo i šeš lius“.

Jakštas myli visa, kas gera, dora, žmoniška, kas kelia žmon se geras mintis, laimingesn gyvenim veda. Šiuo atžvilgiu jis vertina Vaižgant , Gustait , Pietar , iš dalies L. Gir ir kitus.

Anuomet šis id jinis vertinimas buvo visai suprantamas. V liau, kai atsirado rašytoj gryn j meninink , visai skirian i daili j literat r nuo visuomeninio bei tautinio darbo, šis grynai id jinis vertinimas literat rai buvo nebepakankamas ir net pavojingas, kai teko susidurti su priešingos ideologijos rašytojais.

A. Jakštas geriausiai vertina romantikus, realistus, klasikus. Jis juos sugeba vykusiai vertinti ir tikr sias j veikal teigiamybes ir ydas nurodyti (pvz., Maironio poem lyroepiškum , Vaižganto „Pragiedruli “ smulkmen daugyb , publicistiškum , „otsebiatin “, L. Giros min i palaidum). D l ši kryp i pam gimo ir visur ieškojimo pirmiausia id jinio turinio, mažiau paisant estetin s pus s, kartais b davo atlaidus net abejotino talento poetams: Žalvarniui, Margaliui, Žibuntui, K. Stikleliui etc ...

Visos srov s po romantizmo ir realizmo Jakštui — dekadentizmas, kur priskaito simbolizm , impresionizm , ekspresionizm ir kitas. j pateko ir naujasis, po 1905 m. pasireišk s, jud jimas m s literat roj. Tas jud jimas siek literat r atskirti nuo visokio visuomeninio darbo, ieškojo specifin s lietuvi tautin s dvasios, nauj literat ros form , dom josi tautosaka. Pasirod Herba iausko, Žegotos, S. Kymantait s iur lionien s bandymai.

šiuos visus naujus reiškinius Jakštas paži r jo kaip vis jo ideal

²⁹ M s nauj. liter., I, 6.

³⁰ Ten pat, 30.

³¹ Ten pat.

paneigim ir šoko kovoti. Sulauk s „Gabijos“ ir Herba iausko „Eršk i vainiko“ — pasmerk juos. Panašiai atsitiko su S. Kym.- iurlionien s „Lietuvoje“ (1910 m.), I. Šeinaus „Kupreliu“, „Vasaros vaiš mis“, su literat ros žurnalais „Vaivorykšte“ ir „Baru“. Nepatiko ir Kr v s naujos formos „Šar nas“ (skaitytin drama).

Nepripaž sta ir užsienio tuomet moderni rašytoj : individualist , impresionist bei simbolist (Žulavskio, Vispianskio, Bodlero, Ni s, Pšibiševskio, Ibseno, Hamsuno).

Tautiškumo ieškodamas k rinio siužete, turinyje, ne vertino iurlionio ir J. Baltrušai io.

Jam svarbiausia id jos, logiška veikalo fabula, dailus, paprastas stilius (m siškas realistinis ar romantinis). Dramos srityje jam labiausiai r pi liaudies scenos repertuaras.

Kritikos b das. Jakštas m gsta atpasakoti turin , pacituoti, paži r ti kalbos grynumo. Dažnai kalba retoriškai, o peikdamas griebiasi satyros ir parodijos. Parodo daug s mojaus. Jo protavimas aštrus ir išvados pagal jo samprotavimus — logiškos, nuoseklios, aiškios.

Stropiai vertindamas visas anuomet pasirodan ias knygas, jis jas plaiai išgarsindavo. Nors sud tingesni naujosios literat ros fakt ir nevertino, bet, pagal savo laiko s lygas, palankiai vertindamas id jiniu atžvilgiu vertingus veikalus, jis pad jo rimt pagrind m s kult rai. Jis pratino anuometin skaitytoj ieškoti rimto turinio. Ant šio tvirto pagrindo v lesnieji kritikai gal jo statyti sud tingesn , grakštesni kritikos r m be baim s, kad pamatai neišlaikys. Jo ir kit bendradarbi visuo-
menin bei id jin kritika suvaidino svarb vaidmen . Žinoma, po jos tur jo ateiti ir at jo meniškesn kritika. Bet ir ia darbas jo palaipsniui.

Kiti „Draugijos“ kritikai bei teoretikai

Be Jakšto, „Draugijoj“ dirbo visa eil žmoni . J straipsniuose matyti mintis, kad jau laikas literat rai žengti visai savitu keliu. Bet ir ia sutarimo n ra. Bent apytikriam vaizdui gauti ia suminimos svarbesni j straipsni mintys.

Svarbesni j straipsni autoriai yra Varnas, M. Gustaitis, R. Bytautas, P. Kragas, K. Puida, J. Purickis, J. Gabrys. P. Leonas, J. Gustaitis (jo 1 str. verstas) ir kiti. Vieni j sprendžia pagrindinius meno klausimus (Varnas, R. Bytautas. J. Gustaitis 1-jame str., J. Purickis), kiti tyrin ja istoriškai bei vertina kritiškai v. literat ros reiškinius (M. Gustaitis. P. Kragas, K. Puida).

Principinius estetikos klausimus nagrin ja J. Gustaitis str. „Aiste-

tika³². ia bandoma spr sti estetinio jausmo prigimtis, grožio ir estetiškumo s vokos bei j skirtumai, grožio kriterijus ir priežastys (nei objektyvios daikt savyb s, — simetrija, spalv harmonija, — nei malonumas nelaikomas grožio kriterijais; kriterijus bandomas sieti su tobulumu, bet griežtai tas klausimas neišsprendžiamas), meno pažangos klausimas, etikos ir estetikos santykiai. domu, kad nuoširdžiame etikos ir estetikos bendradarbiavime temato patenkinam to klausimo išsprendim ; „Kol gi m s psichika užgaid patraukiama, atras moralist mokiniuose tik geležin kli t ir daugiau nieko, tol jausmo su dorumo priederm mis kova n ra išvengiama. Kuomet šioje kovoje etika draugiškai paduos rank aistetikai, tuomet tik žmogus laisvai pamyl s dor ir tuomet tik jis žengs tikr etišk j keli “³³. Kaip matyti, etikos ir estetikos klausimas sprendžiamas priešingai Jakšto nusistatymui.

Adomas Varnas str. „Šis tas apie dail ir dail s kritik “³⁴ men ži ri kaip žmogaus ir gamtos siel sintez . Jis kritikuoja R. Bytauto meno kriterij — atitikim tikrovei (R. Bytautas taip tvirtino str. „Ap link m s dail s parodas“³⁵): „Atitikimas tikrumui negali b ti meno kriterijumi. Pri m s š kriterij menininkas amžinai praž t akivaizdoj tos gamtos, kuri jis yra smeig s akis. Gamta yra sena boba su stipria atmin ia. Kaip tokia, ji tarška be galo daug. Rašyti visus jos tarškalus — reik t išsižad ti savosios asmenin s gamtos, išsižad ti savo nor ir jausm , likti kažkokios valdiškai-gamtiškos kanceliarijos kopistu“³⁶. Šiuo teisingu tvirtinimu Varnas kaip akis d rt visiems tiems, kuriems gamtos ir gyvenimo fotografiškos kopijos buvo didžiausias menas. Toks meno supratimas užmuša k ryb . Bet A. Varnui vien sielos b sena taip pat nepakankamas meno kriterijus. Tik sintez j gamtos ir žmogaus sielos yra tiesa. Ko reikia dail j ieškoti? „Dail je apskritai reikia ieškoti vis pirma tas, kas žadina, kas sukelia naujas mintis, kas priver ia jautriau jausti, giliau ir jautriau m styti, intensyviškiau gyventi“³⁷. To žadintojo, jaudintojo (estetin s emocijos — V. K.) stiprumas ir bus meno kriterijus. Visi kitoki kriterijai — joki kriterijai: „Nei gamta, nei tauta, nei morališkieji dogmatai, nei tik jimas prasm je kurios religijos išpažinimo, nei visuomen s gyvenimo pakraipa, nei istorija, nei gramatika negali tapti ia kriterijumi“³⁸.

Lygiai vykusiai Varnas sprendžia ir meno santykius su religija. Jis sako, kad menas laisvai m gsta patarnauti religijai, lygiai kaip ir ši jam,

³² Vert J. Pape kys, „Dr.“, 1911 m. 54 nr.

³³ Ten pat, 177.

³⁴ 1908 m. 22 nr.

³⁵ 1908 m. 17 nr.

³⁶ „Draugija“, 1908 m. 22 nr., 124 psl.

³⁷ Ten pat, 128—129.

³⁸ Ten pat, 129.

bet „spirti — gi j (dail — V. K.) taikinties prie tikybini dogmatik , prie siaurai tenumatom moralyb s paragraf , prie visoki demokratišk bei partivišk princip , yra status piktžodžiavimas ir dail s iškoneveikimas“³⁹. (Laisvu kult ros talkininku men laiko ir Profanas: „Profano mintys ir sp džiai iš II Lietuvi dail s parodos Kaune“⁴⁰). Varnas kalba ir apie kritik . Jam kritikas — kartu ir menininkas. Juo reiki užgimti. Jis tur s sugeb ti pergyventi tai, k jaut k r jas, tur s b t atviras kiekvienam naujam grožiui. Sintetiškas protas ir k r jo jausm liepsna bei intuicija — kritiko esm . Toks gilus ir teisingas meno ir jo kritikos supratimas, kaip Varno, buvo anuomet retas.

„Draugijoj“ kelti ir kiti, daugiau ar mažiau susij su literat ra, klausimai. Antai, J. Purickis rašo apie literat ros tak gyvenimui („Beletristikos rol žmonijos aukl jime“)⁴¹, P. Leonas apie „Poetišk sias dain grožybes“⁴².

Buvo taip pat duodama vietos ir literat ros istorijai: atspausdinta net keliolika straipsni tuo klausimu. Iš j didžiausias, v liau atskira knyga išleistas, J. Gabrio „Lietuvi literat ros apžvalga“. Bet, kad juose visuose meniškiosios kritikos kaip ir n ra, tad tenka palikti juos šalyj. Iš j išsiskiria tik kun. M. Gustai io „A. Mickevi iaus „Krymo sonetai“⁴³. ia matyti gili literat ros kult ra, estetinis skonis.

Dabar — tikrieji kritikai. Žymiausias iš j bene bus P. Kragas — Petras Gerulis, Sein seminarijos klierikas, paraš s keliolika kritik — studij „Draugijai“ ir pora straipsni „Atei iai“. Svarbesnieji straipsniai: „Lazdyn Pel dos veikalai“⁴⁴, „Šatrijos Ragana“⁴⁵, „Ma ys K kštas“⁴⁶, „Žemait “⁴⁷, „Keletas žodži apie Adomo Jakšto poezij “⁴⁸, „Pastabos apie M. Vaitkaus poezij “⁴⁹, „R tel m s dainose“⁵⁰, J. Bili no paži ros beletristik “⁵¹, „Z. Krasinskis“⁵². Be to, keliolika šiaip jau recenzij (L. Giros, L. Steponavi iaus rašt . . .).

Kragas literat r laiko dvasiniu tautos gyvenimu, kuriame atsispindi visa tautos dvasia. Neniekindamas svetim literat r , teisingai nurodo, kad savos literat ros jos atstoti negali⁵³. Jis nenori su Bili nu su-

³⁹ Ten pat, 127.

⁴⁰ „Dr.“, 1908 m. 20 nr.

⁴¹ „Draugija“, 86, 91—92 nr.

⁴² 1910 m. 37 nr.

⁴³ 1908 m. 21 ir 24 nr.

⁴⁴ „Draugija“, 1910 m. 42—43 nr.

⁴⁵ 1910 m. 44 nr.

⁴⁶ 1910 m. 48 nr.

⁴⁷ 1911 m. 51 nr.

⁴⁸ 1911 m. 55—56 nr.

⁴⁹ 1911 m. 57 nr.

⁵⁰ 1912 m. 63, 64 nr.

⁵¹ 1912 m. 70 nr.

⁵² 1912 m. 71-72 nr.

⁵³ „Ateitis“, 1911 m. 4 nr., 180 psl.

tikti, kad literat ra turi tik duoti gyvenimo, visuomen s vaizd ir paraginti skaitytoj su to gyvenimo, bei visuomen s ydomis kovoti. Viena, kad literat ros medžiagos šaltinis es s ne vien tik gyvenimas, bet ir fantazija; antra — jam svarbi ir estetin literat ros pus : „Grožio esyb gl di pa iame dail s veikale, o ne susijaudinimuose (nusiteikimuose kovoti su visuomen s ydomis — V. K.), kuriuos pas skaitytoj ar ži r toj sukelia“⁵⁴. Kragui literat ra svarbi ir kaip k r ja naujos gražios tikrov s. Bet literat ros veikalo naudingumo taip pat neniekina („Klaidos“ vertinimas⁵⁵).

M s literat roj tuomet buvo stipri realizmo linkm . Ir Kragas jos šalininkas. Bet realizmas jam ne gyvenimo kopijavimas, o svarbesni gyvenimo bruož sukonzentravimas. Ypa beletristikoje taip turi b ti. Bet neneigia ir fantastinio elemento, jei jis nat ralus, išaiškinamas be aukštesni j g sikišimo (pasteb tina, jog ir Bili nas su tuo sutiko). Bet Kragas realizmo nelaiko vieninteliu k rybos b du. Jis teisingai sako, kad reik suprasti kiekvienos krypties esm , tai tada nelaikysim vien krypt aukštesne, kit žemesne. (Tai, žinoma, labai sveikas kritikui nusistatymas).

Herba iauskui ir iurlionienei pak lus bals prieš sen j literat ros supratim , prieš visuomeninio darbo literat r ir kartu prieš realizm , Kragas stoja realizmo ginti. Jis nurodo, kad realizmas mums nesvetimas, nes ir Duonelaitis ir Valan ius, pagaliau ir atgimimo meto rašytojai, buv realistai: „Jie sužetus m iš gyvenimo ir to gyvenimo nesl p po simboliais, neaiškumais, savo raštams nedav jokio mistiško atspalvio, bet prieš t , k mat , k širdis jaut ir tai aiškiai, kaip tai lietuvis m gsta“⁵⁶. Tad „reališkumo supratimas n ra „v jo atneštas“, o jis prasideda nuo Duonelai io, pamaži pl tojas ir stipriai susiriša su m s tautiniu atgimimu“⁵⁷. Aišku, Herba iausko prad toji linkm jam negali patikti: „Jaunieji rašytojai jau t ideal (pla iai suprasto realizmo — V. K.) prad jo nebranginti, o nori duoti raštijai visai kitoki spalv , neva tai savotišk , bet iš ties rengiasi tarnauti svetimtau iams“⁵⁸. Iš tikr j kitatau i , ypa lenk , literat ros taka Herba iauskui buvo aiški. Be to, pasišiaušusi jo forma negali patikti Kragui, kurs šiaip kit naujosios literat ros atstov nepaneigia. Kragas priima Vyd no simbolizm , Kr v s k ryb , prisig rusi liaudies dain dvasios, — ir t Kr v s tautin s poezijos dvasi ypa akcentuoja! — ir nauj form ieškojim . Jis skatina rašytojus susipažinti su tautosaka: tuo jie „praturtint savo dovan “ ir išsyk stot tautos poezijos vag “⁵⁹.

⁵⁴ „Dr.“, 1912 m. 70 nr., 109 psl.

⁵⁵ 1910 m. 42-43 nr., 136 psL

⁵⁶ 1910 m. 47 nr., 247 psl.

⁵⁷ Ten pat.

⁵⁸ Ten pat, 125.

⁵⁹ 1912 m. 64 nr., 340 psL

P. Kragas tur jo tikro kritiko ypatybi . Svarbiausia, buvo apdovano-
 notas estetiniu jausmu, kuris jam leido išskirti vertingus k rin lius, pa-
 justi j groži ir tai kitiems nurodyti. Savo studijoje apie atskirus rašy-
 tojus jis nurodo kiekvieno iš j tikr j talent , savybes ir ydas. Pvz.
 apie Žemait teisingai sako, kad jos labiau vertingi „paveikslai“, kur ji
 nesistengia mokyti nei ko nors rodyti. Pažymi jos gabum gamtos bei
 buities vaizdus ir liaudies tipus piešti. Taip ir apie kiekvien rašytoj ,
 kur tik jis liet , sugeb jo pasakyti rimtos ir nuoširdžios kritikos žod .

Kragas gerokai apsipažin s su sav ja ir lenk literat ra, neblogai
 orientuojasi vairiose literat ros kryptyse ir n ra fanatiškas vienos sro-
 v s šalininkas. Su reikiamu atsargumu jis pasako tiesos žodži apie vai-
 rias tuometines m s kryptis. Gal tik kiek per griežtas buvo Herba iaus-
 ko bei iurlionien s atžvilgiu. Na, bet ši j rašt išimtinis tonas gal ir
 j išprovokavo... Be abejo, dabar negalima sutikti su jo realizmo pla-
 iu supratimu,- kur jis subruko ir Mairon , ir Žemait , ir Jakšt , ir Ku-
 dirk . ia viena žym (visuomeniškumai) jam išlygino ir stili ir pasau-
 l ži r skirtumus.

Jo kritikos daugiausia vertintinos kaip informacin s. Jis visuomet,
 kaip atrodo, pilniausiai panagrin davo pasiimto autoriaus raštus. Duodavo
 pla ius turinius, charakterizuodavo tipus ir susiedavo juos su visuomen s
 gyvenimu. Gausios, gerai parinktos citatos, vaizdingas d stymas jo kritikas
 padarydavo mielai skaitomas. Tuo jis nemažai patarnaudavo „Draugi-
 jai“ ir visuomenei. Gaila, kad gyvenimas j nuo darbo, nesp jus savo
 talento išvystyti, atitrauk .

Kazys Puida „Draugijai“ paraš studijas: „Jovaras“⁶⁰, „J. Mikuc-
 kis“⁶¹ ir „D. Poška“⁶². „Lietuvos Žiniose“ svarbesn kritika — Šeinaus
 „Bangos siau ia“⁶³. Amerikoj 1913 m. iš jo rinkinys straipsni apie se-
 nesniuosius m s rašytojus „M s dainiai“. ia rašo apie Strazd , Pošk
 , Baranausk , Vienažinsk , Vai ait ir Zauervein .

K. Puida bando sujungti id jin atžvilg su estetiniu. Jis sako, kad
 senesnieji rašytojai labiau susij su tautos bei liaudies reikalais, vargais.
 Tatai sudaro ypating žym j k ryboje. (ia suprantamas j susijimas su
 tauta — r pinimasis vairiais jos reikalais, visuomeniškumais. Naujieji
 gi rašytojai su tauta susij visai kitu atžvilgiu: jie, gal b t, dar geriau už
 tuos senuosius sugeba meniškai išreikšti giliausius tautos troškimus, jos
 dvasi . Bet ia visa eina jau pagilintoj k rybin j plotm j). Šiuos du šal-
 tinis, — tautos liaudies gyvenim ir k r jo vidaus gyvenim , — Puida ir
 stengiasi iškelti. sigilinimas laiko s lygas ir dvasi , k r jo dvasios
 strukt r , be to, pakankamas grožio pajautimas leido tinkamai j k ryb

⁶⁰ 1910 m. 39 nr.

⁶¹ 1913 m. 79-80 nr.

⁶² 1910 m. 45 nr.

⁶³ 1914 m. 46 nr.

vertinti ir, kad ir apytikriais bruožais, išreikšti. Pvz., Strazdel iškelia iš užmiršties kaip gyv liaudyje išsaugot tautos j g atstov , kuris spiras prieš svetimyb s bangas; tikr j ateities keli kad ir nenuvokdamas, graudžia giesme ramina brol artoj , giedodamas jo varg ir vis buit . Jis (Puida) sugeba nusileisti intuicijos galia k r jo emocijos gimimo priežastis ir jos k nijimo proces (pvz., apie „A. Šilė“). Formalinis atžvilgis, kaip ir beveik vis prieškario kritik , silpnai tepaliestas. Bet jo nuopelnas, kad sugeb jo sukurti gan ryškius t rašytoj k rybos dvasinius vaizdus. Tautos ir literat ros meil juntama kiekviename jo knygos puslapyj. Tai ypa patraukia skaitytojo ak ar iau pažinti buvusius ir pamirštus (tuomet) rašytojus. Straipsniai apie naujuosius rašytojus blyšk s. Šiaip ia jau mažiau sieja k ryb su visuomeniškumu, net smerkia agitavim . Silpniausiai pavyko Šeiniaus talentas vertinti. Jo piešiam asmen chaotiškum nori aiškinti pereinamojo laikotarpio padaru. Tuo tarpu bene tiksliau tai išvesti iš impresionist pam gimo piešti ne valios, ne planingo veikimo, bet jausm , nuotaikos žmones.

Panašiai id jin atžvilg su meniniu sieja ir J. Gabrys str. „Maironis — m s tautiško atgimimo dainius“. Nors jo straipsnis jubiliejinis, bet nevengia ir kritišk pastab .

Pažym tinas Vyd no str. apie kritikos ydas (jo kritikuoto veikaliuko proga). Tos kritikos silpnybes stengiasi teisinti P. B ys nurodydamas, kad n vienas laikraštis profesionalo kritiko neturi.

Smulki kritik raš dar Mad-rietis, A. Maliauskis, P. B ys, A. A. ir daug kit .

Kaip matyti, vairs „Draugijos“ kritikos lobis: vair s žmon s, vairios nuomon s. Bet visur dominuoja Jakšto balsas. Tad ir vertinti „Draugij “ tenka daugiau kaip Jakšto kritikos pasireiškimas, žinoma, visuomet nepamirštant ir kit pastang . Apie Jakšt š t pasakius jau pirmiau, ne k galima dabar be prid ti ir prie bendro „Draugijos“ darbo vertinimo.

Ji literat rai vietos skyr nemaža, uoliai k l vairius klausimus, kritikavo visas literat ros naujienas. Pasireikšdavo ir naujesni nuomoni apie literat r .

„Draugijos“ kritikos kryptimi eina ir visi kiti katalik žurnalai bei laikraš iai, be „Vilties“. Bet visuos kituos laikraš iuos ta kritika smulkesn , menkesn , atsitiktin . O jos mintys tos pa ios. Pvz., toks „Vadovas“, kad ir sako, jog literat ros dalykas — grožis, bet prideda, kad literat ra negali b ti be šiokios ar tokios tendencijos, tik ji, es , neturinti b ti labai aiški. Bet „Vadovo“ kritikas Meškus — kun. Staugaitis kaip tik parodo aišk tendencingum d l nepriimtina jam id j .